

عراق و سوریه. گروگان‌های آب ترکیه

هرساله در ماه نوامبر، در شرق ترکیه ریزش باران تبدیل به برف می‌شود و ارتفاعات این منطقه را می‌پوشاند. با آغاز بهار نزولات زمستانی آب می‌شود، به سوی جنوب سرازیر می‌گردد و بستر رودخانه دجله و فرات را فرا می‌گیرد.

سرریزهای ناشی از این جریان به مزارع بزرگ میان رودان در عراق و سوریه و جنوب ترکیه جاری می‌شود و این مزارع را سیراب می‌کند. اما این فعل و انفعال پربرکت تا زمانی ادامه دارد که ترکیه اقدام به اجرای پروژه عظیم آناتولی در جنوب شرق ترکیه نکرده باشد.

در این پروژه ساخت بیست و دو سد بر روی رودخانه‌های دجله و فرات پیش‌بینی شده است.

در اواخر سال جاری ترکیه در نظر دارد چهارمین سد بزرگ خود را که در منطقه بیرچیک بر روی فرات ساخته شده است آب‌اندازی کند. با

افتتاح هرسه پروژه آناتولی، حجم آب در رودخانه‌های دجله و فرات کاهش پیدا می‌کند و

بنابراین تقاضای ساحل‌نشینان آن برای آب بیشتر می‌شود و صدای اعتراض دو کشور جنوبی ترکیه

(عراق و سوریه) بلندتر می‌شود. اما ترکها در پاسخ به این اعتراض می‌گویند آب آنقدر فراوان است که

پاسخگوی نیازهای هر سه کشور باشد آنها هرساله با دست و دل بازی آب کافی را به دجله و

فرات سرازیر می‌کنند. کدام یک حقیقت را می‌گویند؟

پاسخ به این سؤال بستگی کامل به آن دارد که سؤال دقیقاً در چه موقعی مطرح می‌شود. دو

سوم مجموع آب فرات بین ماه‌های مارس و ژوئن به این رودخانه‌ها سرازیر می‌شود. مقدار آبی که در

این دو ماه که تقریباً معادل جریان فصلی آن است و حجم سالانه آن نیز که تقریباً به همان حجم فصلی آن است در سال ۱۹۶۱ به ۱۵ میلیارد و در سال ۱۹۶۸ به ۵۵ میلیارد مترمکعب بالغ می‌شد.

در زمستان گذشته در ارتفاعات آناتولی برف اندکی بارید و سطح آب دجله در بغداد به یک سوم سطح معمول آن در ماه آوریل کاهش پیدا کرد.

ترکیه و سوریه که در سال ۱۹۸۷ منعقد شد و براساس آن ترکیه، جریان حداقل پانصد مترمکعب در ثانیه را در مرز ترکیه و سوریه در رودخانه فرات تضمین می‌کند و دیگری پروتکلی است که میان سوریه و عراق در زمینه بهره‌برداری از آب دجله وجود دارد، در هیچیک از این دو معاهده به عنصری جدید یعنی ساخت سدهای متعدد بر روی دو رودخانه اشاره نشده است.

ترکها مدعی هستند ساختن این سدها نه تنها به جریان آب به سوی سوریه و عراق لطمه وارد نکرده بلکه آنها آبی را که به سوریه روانه می‌سازند از مقداری که در معاهده ۱۹۸۷ آمده بیشتر است و به ۷۰۰ مترمکعب در ثانیه بالغ می‌شود.

از این گذشته میزان آبی که

باید از ترکیه به سوریه روانه شد بستگی به میزان بارندگی در ارتفاعات آناتولی دارد، چنانچه بارندگی از حد معمول کمتر باشد ممکن است آب جاری شده به سوریه از میزان ذکر شده در معاهده کمتر هم بشود.

ترکها طفره می‌روند

مشکل تقسیم آب میان سه کشور در آن است که هر سه، آب را در یک زمان می‌خواهند. در طول فصل خشک تابستان گذشته، میزان خروجی آب به فرات در ماه ژوئیه به ۳۴۳ مترمکعب در ثانیه

چنین کاهش و افزایشی در طول سالها و بنابر میزان بارندگی همواره طبیعی بوده است ولی امروز با ساختن سدهای متعدد در مسیر این دو رودخانه روند جریان آب در آنها و در نتیجه مزارع و کانال‌های آبیاری مختل شده است.

حدود این اختلال و این که این سه کشور در چه مقدار از آب دجله و فرات سهیم هستند و یا چگونه باید این آب را تقسیم کرد بر هیچکدامشان روشن نیست.

تنها دو معاهده در مورد تقسیم آب‌های بستر رودخانه‌های میان رودان وجود دارد: یکی میان

سقوط می‌کند که درست نیاز هر سه کشور به آب در این ماه بیش از ماه‌های دیگر سال است.

پس از پشت سر گذاشتن ژوئیه، میزان خروجی آب فرات مجدداً به ۵۰۰ مترمکعب در ثانیه در ماه اوت رسید که قدری برای آبیاری مزارع گندم دیر بود، ولی به هرحال صحراهای سوریه و عراق به خشکسالی و کمبود آب عادت دیرینه دارند.

پروژه عظیم آناتولی به کندی پیش می‌رود و به نظر نمی‌رسد در آینده نزدیک تکمیل شود. ترکیه در نظر دارد سطح زیر کشت فرآورده‌های کشاورزی را در طول رودخانه فرات در ده سال آینده به ده برابر افزایش دهد.

یک مقام سازمان آبیاری کشاورزی ترکیه می‌گوید در صورت توفیق در ده برابر کردن زمین‌های زیر کشت اطراف فرات ترکیه قادر نخواهد بود مفاد معاهده ۱۹۸۷ را اجرا کند و ۵۰۰ مترمکعب آب در ثانیه را به بخش سوریه‌ای فرات روانه سازد، که این احتمال در خشک‌سالی‌ها بسیار بیشتر خواهد بود.

ترک‌ها تاکنون در مذاکرات مربوط به نحوه تقسیم آب فرات و دجله از ارائه نظریات صریح و طرح برنامه‌های منسجم طفره رفته‌اند.

آنها کنترل تمام سرچشمه‌های فرات و بیش از نیمی از سرچشمه‌های دجله را در اختیار دارند که در گذشته و در مذاکرات با دو همسایه جنوبی خود این امتیاز باعث می‌شد همواره کارت برنده را در اختیار داشته باشند.

در سال ۱۹۹۰ ترک‌ها برای آب‌اندازی سد آتاتورک تقریباً مسیر فرات را به روی سوریه و عراق بستند و در مقابل به سوریه وعده دادند در برابر متوقف ساختن جریان ۵۰۰ متر مکعب آب در ثانیه به فرات از نفوذ شورشیان کرد از خاک ترکیه به سوریه جلوگیری کنند.

ترک‌ها منابع آبی خود را با منابع نفتی اعراب مقایسه می‌کنند و می‌گویند همانطور که خداوند

نعمت بزرگ نفت را به اعراب داده سرچشمه‌های پربرکت دجله و فرات را در خاک آنها قرار داده است. آنها حتی صحبت از آن می‌کنند که آب شیرین رودخانه‌های خود را به جهان عرب بفروشند.

مقامات ترکیه منابع آبی خود را با منابع نفتی اعراب مقایسه می‌کنند و حتی در اندیشه آن هستند که آب دجله و فرات را به اعراب بفروشند

اخیراً لحن ترک‌ها در مقابل ادعاهای سوریه و عراق قدری ملایم‌تر شده و ردپای استدلال‌های منطقی در آن به چشم می‌خورد، دولت ترکیه می‌گوید هرگز از منابع آب خود به عنوان یک اسلحه استفاده نخواهد کرد و هر سه کشور هم در دوران دولتی‌ها و هم در بحران‌ها از این منابع بهره‌مند خواهند بود. گرچه طرح‌های آن برای

تقسیم آب در رودخانه دجله و فرات میان سه کشور همچنان در هاله‌ای از بی‌تصمیمی قرار دارد، اما مقامات ترک اشاره می‌کنند که در نظر دارند یکی از سدهای خود را درست در مرز ترکیه و سوریه احداث کنند که در این طرح میزان آبی که به سوریه سرانجام می‌رسد تضمین خواهد شد.

سوریه و عراق که به مشکلات تقسیم آب واقفند از طرح‌های ترکیه ناراضی هستند و از ترکیه می‌خواهند تضمین‌های بیشتری برای تأمین آب مورد نیازشان بدهد، با اینحال در سیاست‌هایشان هیچگاه ترکیه را برای دادن چنین تضمین‌هایی تحت فشار قرار ندادند. حتی در زمینه نفوذ کردهای شورشی از خاک سوریه به ترکیه موضوع آب را به میان نکشیدند. عراق نیز پس از یک دهه درگیری در جنگ و ده سال تحریم اقتصادی بر سر آب دجله و فرات، موضعی ناشکیبا از خود نشان نداده است. شاید هم یکی از دلایل آن سقوط سطح کشاورزی عراق بر اثر جنگ باشد، در حال حاضر زمین‌های کشاورزی عراق به دلیل جنگ‌های طولانی در این کشور تقریباً به شوره‌زار تبدیل شده و ماشین‌آلات و تأسیسات کشاورزی نیز فرسوده و از کار افتاده است و منابع غذایی این کشور از طریق مبادله با نفت تأمین می‌شود.

سوریه بدون آنکه از منابع نفت برخوردار باشد، هیچ راهی برای تحصیل فرآورده‌های کشاورزی جز تولید آن در داخل کشور ندارد و با توجه به اینکه بیشترین آب خود را از طریق ترکیه دریافت می‌کند بیش از عراق آسیب‌پذیر است. کمبود آب در سوریه می‌تواند در مدتی بسیار کوتاه زمین‌های زراعتی را تبدیل به شوره‌زار کند که در خشک‌سالی‌ها، این پدیده در سوریه بسیار دیده شده است.

منبع: مجله اکونومیست - ۱۳ نوامبر ۱۹۹۹

برگردان از بخش ترجمه «گزارش»

